

MAİTRİSİMİT, *Die alttürkische Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāsika-Schule. In Faksimile herausgegeben und bearbeitet von Annemarie von Gabain mit einer Einleitung von Helmuth Scheel*, Wiesbaden 1957. (Maytrisimit, burkancılığın Vaibhāsika-mezhebine âit bir eserin eski türkçe tercümesi. Tıpkı basım halinde yayınlayan ve inceleyen: A. v. Gabain. Giriş: Helmuth Scheel).

1902-1913 yılları arasında Orta Asya'ya gönderilen dört alman kazı heyeti, Turfan ve havalisinden 5000'e yakın çeşitli dil ve yazılarda kitap parçalarını Avrupa'ya getirmişti. Bunların beşte biri, genel olarak "Uygurca" dediğimiz eski Türk dilinde yazılmıştır. Bu eski türkçe metinlerin aşağı yukarı onda biri A. von Le Coq, F. W. K. Müller, W. Bang, A. v. Gabain ve G. R. Rahmeti Arat tarafından yayınlanmıştır. Prusya İlimler Akademisine (Berlin) yerleştirilen bu yazma ve tahta basmaların bir kısmı son savaşta kaybolmuş, geri kalanlardan (yalnız türkçe ve iranca metinler) 1400 kadarı (1000 türkçe, 400 iranca) Mainz İlimler Akademisine yerleştirilmiş ve türkçelerinin bir kataloğu yapılmıştır.

Berlin'e getirildiği zaman 500 irili ufaklı yapraklardan ibaret olan Maytrisimit aslının onda birini teşkil ediyordu. Mainz'a getirildiğinde ise elimizde ancak bu 500 yapraktan üçte biri kaldı. İşte bu son kalan parçalar alman İçişleri Bakanlığının yardımı ile tıpkı basım halinde yayınlanmıştır. A. v. Gabain'in 60 sayfalık açıklamalarından metin hakkında geniş bilgi ediniyoruz. Bu izahlar küçük bir kitap halinde tıpkı basıma eklenmiştir.

Metnin kâğıdı, yapısından anlaşıldığına göre oldukça eski olup yazısı uygur yazısının güzel bir örneğidir, yalnız cehennem bahsine âit olan XX. —XXV. fasıllarınki ötekilerinden biraz ayrıdır; A. v. G. bunu mürekkep değişikliğine ve kamış kalemin başka türlü kesilmiş olmasına atfetmektedir. Bütün eser 27 bölüm (*ülüş*) ve bir giriş (*yükünç* 'saygı') ile 28 fasıldan ibarettir. Her faslın başında, burkancıların besmelesi diyebileceğimiz *namo bud namo drm namo sanğ* (skr. *triratna* = uyg. *üç erdini*) 'Burkan'a (Buddha) hürmet, dine hürmet, cemaata hürmet' bulunuyor. Bunu aşağıdaki vakanın nerede geçtiği takibetmektedir. Sonunda o faslın adı ve gene üç erdini. Bunun ardından ekseriya eserin nerede ve kimin tarafından yazıldığı kaydı gelmektedir.

Eserin imlâsı ve ses değişmeleri. Ünlüler: Bazı kelimeler *e-* yerine *a-* ile yazılmaktadır: *am* 'ilâç', *aren* 'himseler', *atlig* 'etli', *ark* 'güç', *atek* 'etek', v. b. Bu türlü imlâ şekli öteki yazmalarda yoktur. Çift ünsüzler önünde ise *a-* yerine *e-*: *elp* 'kahraman', *ertuk* 'daha çok' *enig* 'kötü' v.b. Bu türlü imlâ şekli öteki yazmalarda da görülmektedir.

İlk hece dışında ünlülerin bazan yazılmadığı görülmektedir: *adrl-* (= *adrl-*) 'ayrılmak', *yalnġuk* (= *yalaġuk*) 'canlı' v.b. Ünlüsü dar olan eklerde: *sansz* (= *sansız*) 'sayısız'.

Yardımcı ses her zaman, öteki yazmalarda olduğu gibi dar yani *ı-i* olmayıp *a/edir*. Aynı durum, ünlüsü dar olan eklerde de görülür: *yaġıların* (= *yaġıların*) 'düşmanları' *yarataġlag* (= *yaratıġ-lıġ*) 'tezyin, teçhiz edilmiş' v. b. Eski türkçedeki bu ses değişmeleri, yayılış sahası henüz tesbit edilememiş olan ve şimdilik nazari olarak varlığı kabul edilen *n-* şivesine âittir.

Vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi Maytrisimit'in özelliklerindedir: *aġılg* = *aġlg* 'malı mülkü olan' *bilezük* = *bilzük* 'bilezik' *bayagut* = *baygüt* 'zengin' *birisi* = *birsi* 'biri' v. b. Sandhi'ye bir örnek: *ini içi* = *iniçi* 'erkek kardeşler'.

Ünsüzler : Söz ortasında ve sonunda *k*, üzerine konan iki nokta ile *ğ* ve *h*'den ayırılmıştır. Fakat noktalar düzenli bir şekilde her kelimedede kullanılmamıştır. Bu gibi hallerde *k* işaretinin *h* sesini verdiği yabancı sözlere anlaşılmaktadır: *hatun* 'kadın' *ħormuzda* 'İndra' v. b. Bu yabancı kelimelerin okunuşu, ses bakımından pek fakir olan alfabelerle yazılmış olan eski türkçe metinlerde kesin olarak tâyin edilememektedir. Hem *k* hem *g* okunabilen işareti, *k/ğ/h*'ya benzeterek yabancı kelimelerde *h* olarak da okuyabiliriz: *purohit* (skr. *purohite* 'ev vaizi'). *n* moġol devrinden kalma uygurca metinlerde olduğu gibi noktalı değildir. *z* yabancı kelimelerde *j* olarak okunacağı zaman altına iki nokta almaktadır: *tujit* (<skr. *tuşita* bir gök adı).

Ekler ekseriya ayrı yazılmaktadır: *-lar*, *-laraġ*, *-ta*, *-sin*, *-ni*, *-dın*, *-ke* v. b.

Metnin dili uygurca değildir, bunu eserdeki *türkçe* kaydından anhyoruz.

Yabancı kelimelerin pek azı çince'dir. Çoğu sanskrit'tir. Fakat bu sonuncular ekseriya saka ve tohar dillerinden geçip bozulduktan sonra türkçeye girmiştir. Son olarak bazı burkan deyimleri orta irancadan alınmıştır. Bu yabancı kelimeler meselesinin halli Orta Asya kültür tarihi için çok önemlidir.

A. v. G. bundan sonra Maytrisimit'in öteki dillerdeki nüshalarından bahsetmekte ve hint, çin, tibet, saka ve tohar dillerinde de bulunduğunu bildirmektedir (s. 16-20). [M a y t r i s i m i t (<skr. *Maitreyasamiti* 'Maytreya (-Burkan) ile buluşmak' veya *Maitreyavyākaraṇa* 'Maytreya (-Burkan)ın geleceğini önceden bildirmek']. İstikbalde *tuṣita* adlı gökten yere inip kişi oğullarına *nirvāna*'yı bulmak için yardım edecek olan Maytreya-Burkan bazı şartlar altında müslümanların Mehdi'si, hıristiyanların Mesih'i ile karşılaştırılabilir. Bazı kayıtlardan anlaşıldığına göre, metin '*tohrı tili*'nden (Toharca A) '*türk tili*'ne çevrilmiştir (*evir-*). Çevirenin adı *Prajñāraṣita*'dır. Kayıtlardaki bütün bu ve buna benzer meseleler geniş olarak F. W. K. Müller (bk. F. W. K. Müller ve E. Sieg, *Maitrisimit und "Tocharisch"*. SBAW Berlin 1916, XVI. s. 395-417) ve burada (s. 20 v. d.) A. v. Gabain tarafından ele alınmıştır. *Prajñāraṣita*'nın türkçesi aksaksız olduğundan kendisinin türk olduğu muhakkaktır. Kültür muhitinin etkisi altında bu hint adını almış ve gene bu sebepten eserde *kṣi açarı* ve *krmavaziki* (veya: *krmavazi*) diye de anılmaktadır. Doğduğu yer Tarım bölgesi olmayıp *İl-balık*'tır (bugünkü İli üzerindeki Kulca yanındadır). Buna göre *Prajñāraṣita* batı türklerindenidir.

Eserin Hīnayāna-burkancılığı mezheplerinden Vaibhāsika'ya ait olduğu (Uygurca eserlerin çoğu Mahāyāna-burkancılığına aittir) eserde Hīnayāna üstadlarının saygıyla anılmasından anlaşılıyor. Fakat bunun yanında Mahāyāna unsurları da yok değildir (s. 21-22). Bundan sonra eserin kısaca özeti (s. 22-25), cehennem bahsine ait fasılların mânası (s. 26-27) ve müstensihler ile bu iş için para verenler hakkında kayıtlar (s. 27-29) gelmektedir. Her fasıldan tek tük kalan parçaların sıra ile özeti yapılmış ve bunların başlarına tıpkı basımdaki yaprak numaraları ile eskiden parçalara verilen karışık numaralar konmuştur. Kaybolan ve tıpkı basımda bulunmayan parçaların özeti, A. v. Le Coq'un çevri yazılarına dayanılarak geniş tutulmuştur (s. 32-57, 58 v. d.).

Burada ufak bir noktaya işaret etmek istiyorum: 55. sayfada, fasıl XXV, yaprak 9 =Nr. 74 500 kaydı altındaki parçanın kaybolduğu, daha doğrusu, yazmalar 1945 de Berlin'den çıkarılırken iranca parçaların arasına karıştığı için tıpkı basımı yapılamamıştır. Mainz'daki uygurca yazma ve tahta basmaları camlarken, o sırada Hamburg'dan getirilen iranca yazmalar arasında Maytrisimit'in bu kayboldu sanılan yaprağını (XXV, 9) buldum. Öteki kaybolan parçaların Berlin'de olma ihtimali kuvvetlidir.

Aşağıdaki parçaların tercümeleri F. W. K. Müller tarafından yapılmıştır. (41: tıpkı basımda yaprak numarası, XV, 7 fasıl ve yaprak numarası, UII: -aynı bilginin- Uigurica, MT: Maitrisimit und "Tocharisch".)

10.	I, ? = Nr. 49 154	MT. 407
11.	I, ? = Nr. 100	MT 408
38.	XI,son = Nr. 53128287	„ 404 v. d.
41.	XV, 7 = Nr. 109 a	UII. 7
	XVI, 12 = Nr. 14204207526	MT. 399
	XVI, 13 = Nr. 129230319	„ 400
89.	XXVII, 2 = Nr. 2b 129a 225 250 307a 308 317	MT. 406

Son olarak karşılaştırmalı üç liste geliyor: 1) eski numaralar—fasıl numaraları; 2) tıpkı basım levhaları (1-113)—Mainz sıra numaraları; 3) ve bunun tersi.

Fevkalâde bir şekilde hazırlanıp çıkarılan bu eser, türk dili tarihi ve bilhassa kültür tarihimiz bakımından çok önemlidir. Ne kadar sevinsek, çıkarılan ve çıkarılmasına maddi ve mânevi yardımda bulunmuş olan şahıs ve makamlara ne kadar teşekkür etsek azdır.

Germersheim, 1. 1. 1958

ŞİNASI TEKİN